

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ ПАТРІОТИЗМУ
У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

У статті розглядаються особливості формування особистісної якості патріотизму у дітей підліткового віку в умовах їхньої діяльності в молодіжній організації.

The article describes the specific of individual features of patriotism among the teenagers in the conditions of the young organization activities.

Сьогодні все більшої гостроти набуває проблема формування в молодого покоління почуття патріотизму – любові до Батьківщини, відданості справі, активної соціальної позиції задля розбудови своєї держави, зміцнення її державності, поваги до цінностей старшого покоління.

Серед показників, що характеризують особистісну якість патріотизму – ставлення молодого покоління до українського громадянства та до обов'язку сприяти розвитку України. Наукові джерела свідчать, що своїм громадянством пишаються 73 % юних, найбільше таких у західному регіоні – 74 %, найменше у південному – 40 % і тільки 45 % представників підростаючого покоління вважають своїм обов'язком сприяти розвитку України, а 30 %, на жаль, не мають почуття відповідальності за її долю [5: 41]. У цьому зв'язку варто констатувати, що життєві негаразди та всеохоплююча моральна криза, яка охопили країну відбилися і на розумінні патріотизму сучасними хлопцями і дівчатами.

Разом з тим, як зазначено в Державній доповіді про становище дітей в Україні, – “на тлі певного знецінення традиційних моральних норм у суспільстві не зникла зацікавленість дітей культурою, історією України, можливість змістовно організовувати дозвілля, беручи участь у діяльності різних об'єднань, дитячих чи молодіжних організацій тощо” [2: 190]. Отже, у сучасному молодіжно-підлітковому середовищі спостерігається інтерес до історичного минулого України, національних традицій, обрядів, фольклору тощо. Зазначене ставить перед педагогічною наукою нові завдання щодо вирішення проблеми формування в юної генерації почуття патріотизму, зокрема, й у процесі соціалізації підлітків у діяльності молодіжних організацій.

У вітчизняній педагогічній науці проблема формування в молодого покоління патріотизму знайшла відображення в дослідженнях М.Башмета, В.Бондаря, В.Гуменюка, Р.Петронговського, О.Рудницької та ін. До цієї проблеми в своїх дисертаційних роботах, присвячених діяльності молодіжних організацій, зверталися С.Диба, Ю.Жданович, Л.Ярова, Я.Яців та ін. Однак, у наявному науковому фонді поглядів, теорій і практичних завдань не сформована чітка система форм і методів патріотичного виховання молодого покоління. До того ж довготривала системна криза українського суспільства спровокувала виразне протиріччя між потребою утвердження в свідомості підростаючого покоління людини-патріота і недостатніми умовами її формування в реальній практиці, що й спонукало до визначення мети статті.

У контексті проблеми, що розглядається, слід зазначити, що найбільш послідовні ідеї патріотизму осмислювалися ще Яном Каменським. Щодо більш широкого розгортання процесу розуміння сутності моральної якості патріотизму (любов до рідної землі, до місцевості, де людина народилася та ін.), то його детермінувала епоха Нового часу, коли відбувалося утвердження різних націй, вирували численні національно-визвольні війни, утверджувалася християнська церква тощо [8].

Сутність національного характеру народу вперше розкрив К.Ушинський. Він також обґрунтував поняття “мала батьківщина”, виокремив спеціальну галузь знань – “Вітчизнознавство”. Саме йому належить висвітлення засад формування патріотизму через

вивчення середовища народження людини, її рідної мови, народних звичаїв, традицій, фольклору та ін.

В Україні останніми роками до проблеми формування патріотизму зверталися О.Захаренко, М.Томчук, В.Каюков. Зокрема, в працях О.Захаренка не лише певною мірою адаптується система В.Сухомлинського, а й визначаються шляхи формування патріотизму, окреслюються та проходять апробацію основні засади патріотичного виховання учнів сільської школи. З соціально-педагогічної точки зору цікавими щодо формування патріотизму є дослідження М.Томчука (пропонує нові технології формування військових умінь, враховуючи реалії сучасного українського суспільства) та наукові праці В.Каюкова (апробує певну систему реалізації козацьких прийомів військово-патріотичного виховання). До проблеми формування патріотизму в сучасних соціокультурних умовах зверталися І.Бех, В.Бабич, В.Оржеховська, В.Постовий, Г.Пустовіт та ін.

Однак, незважаючи на те, що вчені приділяють увагу означеній проблемі, доводиться констатувати, що спеціальних досліджень щодо формування суспільно важливої і суспільно значимої особистісної якості патріотизм у дітей підліткового віку в діяльності молодіжних організацій обмаль. Разом з тим молодіжні організації різного спрямування діяльності володіють значним виховним і соціалізуючим потенціалом щодо розвитку в своїх членів почуття патріотизму. Зокрема, молодіжним організаціям Пласт і Січ характерні історико-патріотичні напрями роботи, зосередження на цінностях християнської релігії, відродження культурно-історичної спадщини українського козацтва. Формування соціально-зрілої жіночої особистості, актуалізація творчого на лідерського потенціалу дівчат, їх орієнтація на активну суспільну діяльність – мета Асоціації Гайдів. Спілка дитячих та юнацьких організацій базується на національній ідеї, спрямовує свою діяльність на виховання громадянина-патріота, активного учасника суспільних перетворень, творця національних цінностей [3].

Сприяє такому широкому спектру діяльності те, що молодіжні організації існують у менш жорсткій, ніж державна, структурі, достатньо вільні, гнучкі, різноманітні, плюралістичні щодо вибору змісту, форм і методів своєї діяльності. Вони самостійно обирають цілі, визначають задачі, які можуть у ході їхньої реалізації, відповідно до потреб часу, змінювати і координувати. Молодіжним організаціям під силу організація та проведення всеукраїнських дитячих і молодіжних олімпіад, конкурсів, турнірів, фестивалів, конкурсів-оглядів творчих колективів, виставок творчих робіт, свят народного мистецтва, фольклорно-етнографічних експедицій, виставок декоративно-ужиткового мистецтва, фестивалів народної творчості та ін. Важливо й те, що молодіжні організації не мають обмежень і регламентацій щодо фінансування, залучення меценатів і спонсорів, кількості учасників, активістів або штатних працівників, а також не прив'язані якимись нормативними документами до певної території, контингенту населення тощо.

Слід зазначити, що мета соціально-педагогічної діяльності будь-якого молодіжного об'єднання полягає, передусім, у досягненні позитивних змін у свідомості й поведінці членів цього об'єднання. “У цьому зв'язку спеціально організована діяльність підлітків у молодіжних організаціях розглядається нами як формуючий вплив на соціальні якості та властивості підлітка, на його предметне і духовно-психологічне діяльнісне включення в соціальне середовище [6: 8]”. Тому залучення підлітків до широкої просоціальної діяльності в різних молодіжних об'єднаннях, в якій поєднуються колективна, навчальна, трудова, творча, організаційна та інші її види, видається надзвичайно актуальним у сьогоднішній час. При цьому обов'язково має враховуватися рівень активності чи пасивності підлітків, які певною мірою відображають ступінь їхнього інтересу до діяльності в молодіжній організації. Поява в підлітків інтересу до спільної діяльності генерує нові цікаві ідеї, відповідні дії, що сприяє створенню комфортних умов для самореалізації, самовдосконалення, самоствердження підлітків на базі отриманих знань, умінь, навичок, соціального досвіду.

Актив молодіжної організації, який ставить собі за мету формування у підлітків особистої якості патріотизм, має враховувати, що психологічна готовність підлітків до дій

часто стикається з невизначеністю цілей, недостатністю життєвого досвіду, непослідовністю, невмінням спрямувати енергію в потрібне русло. Сучасний підліток при гіперінформованні, що обрушується на нього з різних каналів, ще немає життєвого досвіду, тому, можливості пізнання ним об'єктивних закономірностей і схованих механізмів новітнього суспільного розвитку досить обмежені, а засади соціально-моральної поведінки тільки формуються. До того ж, в процесі набуття підлітками соціальних якостей починають виявлятися їх самодіяльність та ініціатива, які, характеризуються в цей період життя розмаїтістю та “розкиданістю” інтересів і потреб [9]. Попри зазначене, нестійкість, як важлива риса підліткової свідомості, що помітно відбивається на діяльності й поведінці, не може розглядатися тільки з негативного боку, тому що в ній міститься і мотивація, і стимул до розв'язання протиріч. З огляду на зазначене, підтримка природного прагнення дітей підліткового віку до гри, романтики, героїзму, безперечно, є запорукою виховання в них почуття патріотизму.

Для використання поняття “патріотизм” в практичній роботі з підлітками доцільно розглянути його визначення з точки зору різних вчених. Так, С.Карпенчук вважає, що “патріотизм – почуття любові до Батьківщини, діяльність, спрямована на службу інтересам рідного народу, своєї вітчизни [4: 289]”. С. Гончаренку належить думка, що “патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання [1: 249]”.

Свою позицію щодо визначення поняття “патріотизм” подає М.Ярмаченко, “патріотизм (грец. *patre* – батьківщина) – суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що зазвичай називаються любов'ю до Батьківщини. Любов до вітчизни включає: піклування про інтереси та історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни; співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства; повага до історичного минулого вітчизни і успадкованих від нього традицій; прив'язаність до місця проживання (до міста, села, області, країни в цілому). Усі ці прояви патріотизму знайшли відображення в моральній свідомості людства і в змісті різних моральних вимог. Саме тому патріотизм і є одним із принципів моралі. У періоди великих історичних потрясінь патріотичні почуття різко загострюються. Виховання патріотизму у підростаючого покоління – одне із найважливіших завдань всієї системи освіти і виховання [7: 356]”.

“У гуманітарних науках патріотизм інтерпретується як приналежність людини до певного етносу, здатність ідентифікувати себе з конкретним народом та потреба людини в усвідомленій, цілеспрямованій діяльності для утвердження себе як особистості”, зазначає Р.Петронговський [8: 6].

Таким чином, можна сказати, що особистісна якість патріотизм формується через усвідомлення підлітком себе як частини української нації, свого ставлення до рідного краю, рідної землі, рідного народу та виникнення на цій основі почуття любові до Батьківщини, бажання брати участь у суспільно корисних справах, спрямованих на її благо, розбудову як самої країни, так і її державності. На цій основі відбувається здійснення підлітком вчинків та дій, котрі демонструють вияв патріотизму, а саме уміння використовувати набуті знання в різних життєвих ситуаціях, здатність до аналізу ситуацій та багатоваріантності розв'язання проблем, спроможність визнавати власні позитивні і негативні риси, усвідомлення свого ставлення до людей та до рідного краю, рідної країни, до суспільних процесів, які відбуваються в ній.

Звернення до наукових джерел та власний досвід свідчать, що діти підліткового віку час від часу беруть участь у суспільно корисних справах та різноманітних заходах, спрямованих на благо країни, краю, але роблять це не завдяки власній ініціативі, а, як правило, до цього їх залучають у школі. Значно ширший спектр таких справ може запропонувати молодіжна організація, в якій алгоритм проектування різних форм організації діяльності визначається: цільовою групою (з урахуванням особливостей та потреб цієї групи); кінцевою метою, для досягнення якої кожна з форм використовується як різновид інструментів соціально-педагогічної роботи (підвищення рівня інформованості щодо певної проблеми, закріплення набутих знань, вироблення й розвиток умінь і навичок тощо); різновидами форм (способи реалізації мети через діяльність організаторів і учасників); змістом (яким наповнюється форма організації діяльності з урахуванням визначеної мети та складу цільової групи); назвою, оформленням; рамковими умовами (стан приміщення, наявність необхідних матеріалів, обладнання, час початку, тривалість тощо).

Діяльність молодіжного об'єднання за таких умов орієнтована на ініціативно-творчу суспільно корисну роботу, що дозволяє підліткам з одного боку виступати у важливій для себе ролі – особистості, з думками і прагненнями якої рахуються і яку поважають. З іншого – дозволяє в процесі діяльності формувати в них суспільно важливі особистісні якості, передусім, патріотизм. Тобто завдяки діяльності в молодіжному об'єднанні підлітки отримують нову корисну інформацію про свою Батьківщину, видатних людей, історичні події, набувають певних професійних вмінь, наповнюються яскравими емоційними переживаннями (наприклад, від презентації своїх різноманітних здобутків на виставках, під час проведення тематичних вечорів-зустрічей, походів, екскурсій та ін.). Різнманітна діяльність, в якій підліток виступає не просто вихованцем і виконавцем в організованому соціально-педагогічному процесі молодіжного об'єднання, а стає ініціативним виконавцем своєї суб'єктної ролі творця, співавтора, створює для нього можливості для самореалізації та позитивних психологічних новоутворень в особистісному ракурсі.

Досвід показує, що формуванню особистісної якості патріотизм сприяє краєзнавчо-пошукова діяльність молодіжного об'єднання, пов'язана з вивченням історії рідного краю, його ролі у життєдіяльності країни, ознайомлення з його природними багатствами, флорою, фауною тощо. Особливу зацікавленість серед дітей підліткового віку викликає пошук видатних особистостей, пропаганда досягнень рідного краю, його славетних людей, екскурсії по рідній землі, розвідки історичних витоків архітектурних пам'яток, будівель та ін. Наприклад, екскурсія “Місто, в якому я живу” може стати початком пошукової роботи за темами: “Мій рідний край”, “Моя вулиця, мій дім”, “Видатні особистості”, “Герої сучасності”, “Династії педагогів” та ін. В арсеналі діяльності молодіжної організації має знайти своє місце і фотографування цікавих об'єктів, людей, подій. Серед тем для проведення фотоконкурсів можуть бути такі: “Сонячний водограй”, “Осінні барви”, “Зимові витинанки”, “Весняна рапсодія” та ін. Завершувати фотоконкурси варто не тільки підбиттям підсумків, слід влаштовувати виставки та нагороджувати переможців. Важливо, щоб ці заходи відбувалися за присутності друзів, вчителів, родин, представників засобів масової інформації.

Загальновідомо, що молоде покоління завжди захоплювалося походами, екскурсіями, туризмом. За таких обставин в молодіжному об'єднанні бажано надавати пріоритетності подорожам і краєзнавчій роботі. Основний акцент тут треба зробити на розробку нових цікавих туристичних маршрутів, які можуть охоплювати як територію рідного краю так і різноманітні історичні, культурні та незвичайні місця України, адже саме через туризм юним дарується зустріч з природою, культурою, іншими людьми, з'являється можливість пізнати самих себе, реалізувати свій біологічний, психологічний потенціал, розвивати своє “Я”. Сенс проведення молодіжним об'єднанням туристично-краєзнавчої діяльності полягає, насамперед, у згуртуванні колективу (соборність, спілкування, взаємодія, взаємопідтримка, партнерство); виявленні природних талантів; закріпленні практичних навичок (розведення

багаття, приготування їжі, облаштування місця розміщення та ін.); вивчення та розпізнавання рослин, тварин, птахів, природних явищ, інших людей та ін.

Цілком очевидно, що в українському суспільстві одночасно діють усталені традиції (переважна більшість з них має народні витоки) і відбувається проникнення у національну культуру нових, переважно агресивних культур. Звернення молодіжного об'єднання до усталених національних традицій (календарних, виробничих, побутових та ін.) гарантує освоєння соціального і культурного спадку, спадкоємність досвіду поколінь. Із цих позицій, важливо координувати діяльність молодіжного об'єднання з метою її спрямування не тільки на задоволення культурних потреб членів молодіжної організації, а й на прищеплення їм любові до національної культури, зокрема, до народної, класичної та сучасної української музики, оскільки вона є найвиразнішою складовою того середовища, в якому живе підліток, і де він має реалізовувати себе як особистість у процесі соціального розвитку та становлення.

З огляду на зазначене, молодіжні об'єднання мають стати провідною ланкою розв'язання проблеми формування в дітей підліткового віку особистісної якості патріотизм. Підбиваючи підсумок, слід зауважити, що викладене не вичерпує проблеми, а лише певною мірою окреслює деякі питання актуалізовані сьогоденням, коло яких потребує подальшого розширення, дослідження та осмислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374, [1] с.
2. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2002 р.); Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді / [уклад. Ж.В. Петровичко]. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 231, [1] с. – (Офіційне видання).
3. Диба С.Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід): дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Диба Світлана Григорівна. – К., 2005. – 231 с.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / Світлана Григорівна Карпенчук. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
5. Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О.Балакіревої і О.Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 210, [1] с. – (Наукове видання).
6. Панагушина О.Є. Соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 “соціальна педагогіка” / О.Є. Панагушина. – Луганськ, 2008. – 20 с.
7. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
8. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Р.Р. Петронговський. – К., 2002. – 20 с.
9. Степанов О.М. Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 502 с.

УДК 37.013.42 +070+372

С.І. Семчук

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДРУКОВАНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті розкривається проблема впливу художніх творів на становлення особистості дитини в дошкільному віці. Аналізуються сучасні погляди науковців на специфіку сприйняття дітьми образів художніх та фольклорних творів. Розглянуто значення друкованих засобів масової інформації та їх вплив на формування моральних цінностей особистості дитини в дошкільному віці. Розкрита сутність друкованих засобів